

רועמת ולא מפתיעה

איריס אגמון 13.12.11

אז נבלע קצת השתקה פה ואיזון סילבוסים שם, ובלבד שנשרוד ואף ניראה לאומיים למהדרין – אומר קול ההיגיון הניהולי הניאו-ליברלי באוניברסיטאות ישראל. איריס אגמון על שתיקת הכבשים והקשר בין הפרטה לאידיאולוגיה לאומנית בהשכלה הגבוהה

לפני כשבוע, תחת הכותרת "שתיקה רועמת", נשאלה ברשת מדעי החברה הישראלית השאלה הכי צד ייתכן שחוקרים במחלקות מדע המדינה ומחלקות אחרות במדעי החברה ובאקדמיה כולה, שותקים ואינם יוצאים במחאה משותפת נוכח מחול השדים סביב [דוח ועדת ההערכה על המחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטה](#).

אכן, שאלה טובה. בעצם, אפשר היה לשאול את השאלה הזאת כמה וכמה פעמים בשנים האחרונות. אולם המתקפות הקודמות על החופש האקדמי [וחופש הביטוי האזרחי באקדמיה](#) היו תוצאה של יוזמות מצד גורמים חוץ-אקדמיים. אמנם, אפשר היה לסמן כבר אז את רפיון התגובה של ראשי האקדמיה, אך כעת הממסד האקדמי עצמו הוא זה שמתנדב לקעקע את אחד מעמודי התווך המרכזיים (אם לא ה-) של זכות קיומה של האקדמיה ושל יכולתה להבטיח תנאים למחקר מדעי ויצירה אינטלקטואלית בעלי ערך: חופש המחשבה, הביטוי, היצירה, הספק והביקורת.

והשתיקה אכן רועמת. מפתיעה? לא! זה עשור ויותר עוברת האקדמיה [תהליכי שינוי הרסניים](#), חרבם ביוזמת הממשלה. שינויים אלה קשורים לאופי ניהול מוסדות ההשכלה הגבוהה ומבנה המערכת האקדמית, לכן אין זה ברור לעין מה להם ולסקנדל התורן סביב דו"ח ועדת ההערכה על המחלקה לפוליטיקה וממשל באוני' בן גוריון. על פניו, הוא נראה כמאבק פנימי באקדמיה, או לחילופין כעוד וכוח בין שמאל לימין במרחב הציבורי הישראלי. אולם דווקא ההקשר של תהליכי הרס האקדמיה, שפרשה זו מציפה, מעניין: הוא מספק הזדמנות להתוודע לברית הבלתי קדושה בין תהליכי הפרטה והתיעוש של האקדמיה לבין השיח הלאומני ששוטף באחרונה את ישראל.

הפוליטיזציה של האקדמיה שאותה מבטא הדו"ח על המחלקה לפוליטיקה וממשל והשתיקה האקדמית הרועמת בעקבותיו – שניהם פירותיו הבאושים של תהליכי התיעוש והתיאגוד של האקדמיה בישראל, יש בהם עדות לקשר האמין בין שתי השקפות שעל פניו אינן נראות קשורות זו בזו: האידיאולוגיה הניאו-ליברלית שמעצבת את תיעוש האקדמיה ותהליכי הפרטה אחרים בישראל והאידיאולוגיה הלאומנית שמאפיינת את השדה הפוליטי הישראלי.

תהליך ההערכה על ידי ועדת מומחים במתכונתו העכשווית נותן ביטוי מובהק לקדחת "מדידת תפוקות המחקר וההוראה" שדבקה באקדמיה הישראלית, במסגרת האידיאולוגיה הניאו-ליברלית שאימצה בשנים האחרונות. במסגרת זו, נבדקו השנה כל החוגים למדע המדינה. בשלב שבו דוח הוועדה הוגש למועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) לדיון ראשון, החוגים והאוניברסיטאות עצמם טרם קיבלו אותו והדיון במל"ג טרם הסתיים – מצא מי שמצא לנחוח להדליף משפטים מסוימים מתוך הדוח על המחלקה לעיתונות; היא, מצדה, מיהרה לפרש את המשפטים נטולי ההקשר האלה – מן הסתם, ברוח פרשנות/ה של המדליף/ה.

מאז התפרסם כבר [הדוח במלואו](#) וכמה אנשים [טרחו אפילו לקרוא אותו ולנתח את חולשותיו, סתירותיו הפנימיות והטיותיו](#). היבטים אלה של הפרשה כוסו, אם כן, ואין צורך לדון בהם. לעומת זאת, יש מקום לברר מה אפשר ללמוד מהפרשה על מצבה הנוכחי של האקדמיה הישראלית.

מאבקי הישרדות דרוויניסטיים

תיעוש האקדמיה בישראל, שכמו רוב התופעות בימינו היו חלק מתהליך גלובלי, מתרחש כבר זמן רב. תחילה הוא היה מתון וסמוי מן העין. אך מסוף שנות ה-90 של המאה הקודמת, תחת ממשלת נתניהו הראשונה, ועוד יותר בראשית המאה הנוכחית, בתקופת כהונת נתניהו כשר אוצר בממשלת שרון, הוא הואץ: [בחסות הרעבה תקציבית שיטתית על ידי האוצר](#), נכפו על האוניברסיטאות "שינויים מבניים" וכולן אימצו גרסה כלשהי של מבנה תאגידי.

במבנה זה, ההירארכיה האקדמית בראשות הרקטור בכל מוסד הוכפפה להירארכיה ניהולית "מקצועית" שבה ייצוג הסגל האקדמי צומצם והפך שולי. בהירארכיה הניהולית הופקד עיקר הכוח בידי יו"ר הוועד המנהל, שבמקרים לא מעטים מגיע מהמגזר הפרטי העסקי, או שהוא/היא פקיד אוצר בכיר לשעבר (או גם וגם); הוועד המנהל עצמו, שבו חברים כמה וכמה "נציגי ציבור" (אף הם תדיר בעלי רקע דומה, ובכל מקרה מה שמזכה אותם בתואר "נציגי ציבור" ודרכי כניסתם לוועד או יציאתם ממנו – לוטים בערפל); נשיא האוניברסיטה, בין שהוא פרופסור ובעל עבר אקדמי ובין שלא; וחבר הנאמנים, שאותו מאיישים בין היתר תורמים גדולים של המוסד.

השינוי המבני הזה והלחצים התקציביים ששימשו לכפייתו ולהפגמתו, יצרו את התנאים להפיכת האוניברסיטאות לפסי ייצור שבהם המחקר וההוראה נבחנים לפי מדדים כלכליים, מהלך שמשוקע כל העת בשיח חלול על מציאות אקדמית. הקיצוץ בתקציבים, הביקוש הגואה ללימודים אקדמיים כמפתח לניעות כלפי מעלה בעולם העבודה (או לפחות כמפתח להישרדות ומניעת ירידה אל מתחת לקו העוני), פתיחת עשרות מכללות הוראה אקדמיות – כל אלה תורגמו במודל תקצוב האוניברסיטאות למדדים כמותיים של מסיימי תארים ולמוטיבציה מוסדית גבוהה לחסוך בתקני מרצים קבועים, להגדיל את היחס בין מספר הסטודנטים למספר המרצים, ולנצל [מרצים ללא תקן ככוח הוראה זמני](#). נטול זכויות סוציאליות ואופק התפתחות אקדמית. דור שלם של בעלי תארי דוקטור שבהיעדר תקנים לא היה יכול להיקלט באקדמיה, נקלע למאגר כוח ההוראה הזה.

למה אוניברסיטת תל-אביב?

- רמה אקדמית בינלאומית**
- מרצים מצטיינים במחקר ובהוראה**
- הבוגרים של ת"א מצליחים יותר**
- הבוגרים של ת"א מרוויחים יותר**
- לסיבות נוספות ללמוד בתל-אביב**

בתנאים אלה במהלך העשור הראשון של המאה ה-21, בעוד האוניברסיטאות על סף קריסה תקציבית, אוכלוסיית הסטודנטים שלהן גדלה מאד; מספר המרצים בתקן ירד משמעותית, הן ריאלית והן ביחס למספר הסטודנטים; התחרות על הסטודנטים מול יתר האוניברסיטאות ובעיקר מול המכללות גברה, ובין היתר – עודדה את הפיכת הסטודנטים ללקוחות שיש לספק את דרישותיהם גם במחיר הורדת הסטנדרטים האקדמיים והעלאת הצינונים ולהתחשב בשיפוטם את רמת ההוראה; התחרות בין המוסדות על לבם וכיסם של תורמים מחו"ל לפיתוח ומחקר התעצמה ועמה גברה התלות במשאלות לבם ועמדותיהם של התורמים; חוגים "לא כלכליים", בעיקר במדעי הרוח והאמנויות, נסגרו או נבלעו בתוך אחרים;

נפתחו תכניות חוץ-תקציביות שמאפשרות לבעלי המאה לשלם הון עתק כשכר לימוד ולסיים תארים מתקדמים בזמן קצר וללא חשש מכישלון, ולאוניברסיטאות – עירוי חירום תקציבי; וחוקרים ומרצים בכל תחומי הידע, כולל כאלה שמחקריהם אינם נזקקים כלל למעבדות יקרות ומכשור יקר, כמו חוקרים במדעי הרוח, חלק ממדעי החברה ומדעי הטבע התיאורטיים, נשלחו בהמוניהם לקושש לעצמם ולמוסדותיהם תקציבים מקרנות מחקר, כדי לספק מקור תקציבי נוסף לאוניברסיטאות, באמצעות תקורות (אחוז מסוים מכל מענק שהאוניברסיטה גוזרת לעצמה) ומלגות לתלמידי מחקר.

ומה לכל זה ולפרשת דוח ההערכה על המחלקה לפו"מ? להכפפת המחקר וההוראה האקדמיים לשיקולים כלכליים קצרי טווח, יש השלכות הרסניות רבות ומגוונות על אופי מערכת ההשכלה הגבוהה. אך לעניין הנדון כאן חשוב להתעכב על אלה מהן שיוצרות קרקע נוחה במיוחד לפוליטיזציה של האקדמיה כפי שהיא נחשפת בפרשה זו. התהליכים שעברה האקדמיה בעשור האחרון הפכו אותה תלויה באופן קיצוני בתרומות מחו"ל, בגיוס כספים מקרנות מחקר ע"י חברי הסגל, ובמספרי הסטודנטים, לתפקודה השוטף ולתכנון התפתחותה העתידית. מצב זה יוצר מאבק ותחרות מתמידים בין מוסדות ההשכלה הגבוהה ובתוכם, על משאבים, על יוקרה ועל כוח, מאבק בעל מאפיינים דרוויניסטיים מובהקים.

במאבק זה נאבקים הכול כולם כל הזמן, ויש חשיבות לא רק לנצח, אלא גם לסמן את המנוצחים, הלזרים, ולשמור מהם מרחק. תרבות זו חותרת תחת כל סיכוי סולידריות בין הקבוצות השונות שמהוות את הקהילה האקדמית, סולידריות שמטבעה בנויה על זיהוי אינטרסים משותפים ופעולה למימושם, למרות שקיימים גם אינטרסים מנוגדים, וזאת תוך הבנה שההישג המשותף יתרום למטרה חשובה יותר לכולם מהישג פרטיקולרי לחלק ורמיסה של חלק אחר. ללא סולידריות כזו, אין כל אפשרות לשמר ולקדם לאורך זמן שיקולים אקדמיים מהותיים.

על רקע זה אפשר להבין, למשל, את העדר הסולידריות מצד הסגל הבכיר לפי הסגל הזוסטר במאבק (שנערך גם בימים אלה) לשיפור תנאי ההעסקה של המורים מן החוץ ושל תלמידי המחקר המועסקים כאסיסטנטים ועוזרי מחקר. הרי אלה הם תלמידי של הסגל הבכיר, או תלמידי לשעבר, ובעיקר – בהם טמון עתידה של האקדמיה. כלומר, סולידריות עם מאבקים היא תמיכה בסיכוי לשיפור מצבה העגום של האקדמיה.

אולם, מאבקי ההישרדות הדרוויניסטיים באקדמיה מפוררים גם כל סיכוי לסולידריות בתוך הסגל הבכיר, והוא עצמו מפוצל עמוקות לפי קווי פיצול שונים (מוסדיים, פקולטיים ומחלקתיים). בעלי התפקידים האקדמיים השונים – ראשי חוגים, ועדות פקולטיות, דיקנים וחברי סנאט – עומדים יום-יום מול הכרח למלא את תפקידים כשידיהם קשורות מאחור. שיקולי הניהול והתקצוב אינם בידיהם, והם עצמם נעשים שותפים לפגיעה במורים מן החוץ ובתלמידי המחקר שלהם, מי בעל כורחו, ותוך מאמץ מתמיד להשיג עוד מנות תקציב כדי לתת לפחות פרנסה למספר גבוה ככל האפשר של מורים ותלמידי מחקר (להרים את הראש מעל הסחי כדי להיאבק למען שינוי השיטה מעיקרה הוא לוקסוס מבחינתם), ומי מתוך שכנוע שטוב לה לאקדמיה שתתבסס על שתי שכבות: אדונים ועבדים אקדמיים. הנהלות האוניברסיטאות יכולות תמיד לבנות על כך שיימצא מי שהסידור הזה יראה לו סביר (בתנאי, כמובן, שהוא/היא הספיקה/השתחל לשכבת האדונים).

הדרישה לאיזון פוליטי

השכלה נוספת של הפיכת האקדמיה למונעת על ידי שיקולי יעילות כלכלית ותלויה בתרומות ובתחרות מתמדת על המשאבים הציבוריים שניתנים במשורה, היא חשיפת הנהלות האוניברסיטאות להתניות פוליטיות ולחצים בלתי פוסקים מצד תורמים וגורמים שיועדים כיצד להשפיע על תורמים ועל השיח הציבורי אודות האקדמיה. לחצים אלה יעילים במיוחד על רקע העובדה שמבנה הכוח החדש באוניברסיטאות חיזק מאד את מרכיבי הנהלה שאינם באים מהאקדמיה ולא תמיד הם אמונים על שיקולים אקדמיים, כגון חיוניותה של אווירת חופש המחשבה והביטוי וחשיבה ביקורתית להבטחת קיומה של יצירה אקדמית בעלת ערך.

בנסיבות אלה, קל מאד לרעיונות הבל, כגון הדרישה לאיזון פוליטי בסילבוסים של קורסים אקדמיים, שהועלתה בשנים האחרונות כמה פעמים כלפי חוגים במדעי החברה והרוח, לייצר תגובות התגוננות שונות ומשונות מצד הנהלות האוניברסיטאות, שמא תדבק במוסדותיהן תווית שמאלנית שתברח מהן את התורמים. וכדי להבטיח שהאוניברסיטה תזכה בתו תקן לאומני ממשלתי הכשרות מטעם עצמם, מוסיפות הנהלות לתגובות אלה, על הדרך, גם פעולות עונשין נגד סטודנטים או מרצים שמימשו את זכותם האזרחית לחופש ביטוי.

וכך הפוליטיזציה של האקדמיה נתמכת ומתאפשרת באדיבות המשטר הניאו-ליברלי שבו היא נתונה. בלי כספי התרומות הרי האוניברסיטה לא תתקיים, משום שגם כך התקציב הציבורי בקושי מאפשר לה לצוף והיד על הברז התקציבי הזה ממילא אינה שועה לשיקולים של חופש אקדמי; אז נבלע קצת השתקה פה ואיזון סילבוסים שם, ובלבד שנשרד ואף נראה לאומיים למהדרין – אומר קול ההיגיון הניהולי הניאו-ליברלי.

השאלה – איך זה שדוח אקדמי שמבטא פוליטיזציה בחרה, שחותרת תחת מהות המחקר וההוראה האקדמיים החופשיים, מוגש ועובר את אישור המל"ג ואין גילויי הזדהות בין-אוניברסיטאית מאורגנת – היא אכן במקומה. על פניו, הפרשה הזו מזמינה חוקרים בכל תחום, שיש להם קביעות ונטחון תעסוקתי, להתלכד סביב האתוס האקדמי-מקצועי שלהם, מתוך הבנה שדוח זה מבשר רעות לא רק למחלקה לפ"מ ולא דווקא לבעלי דעות פוליטיות כאלה ולא אחרות, אלא גם להם ולאקדמיה כולה – לקום ולמחות בכל תוקף.

יתר על כן הנהלת האוניברסיטה, ראשי כל האוניברסיטאות, היו צריכים לקום כאיש אחד ולומר דברים נכוחים וברורים למי שמעלה דרישות להכנסת שיקולים של איזונים פוליטיים בתוכניות לימודים או בקליטת חברי סגל – והיו אלה תורמים, פוליטיקאים, או עמותות טררניות, או המל"ג עצמה: מי שדורש דרישות כאלה אינו מבין מהי אקדמיה! מרצה

באוניברסיטה איננו רב והסטודנטים אינם אברכים שמצופים לאמץ את משנתו. תפקידו של מרצה וחוקר באוניברסיטה להציג בפני הסטודנטים את מה שלמיטב שיפוטו המקצועי מבטא את חזית הידע האקדמי, את מה שמעורר שאלות וביקורת, את מה שמאתגר את המחשבה ומאפשר הטלת ספק וקיום דיון.

סטודנטים שחשים שאינם מקבלים זכות מלאה לבטא את דעותיהם במסגרת זו – שיאילו ויתלוננו על כך בפני הגורמים האמונים על ביחור תלונות מסוג זה באוניברסיטה, ויש כאלה בשפע. אם אינם מוכנים לקחת אחריות ולדרוש את חופש הביטוי והמחשבה המלאים שהם זכאים להם במסגרת האוניברסיטה, פניה לגורמים חיצוניים בעלי אינטרס פוליטי מובהק בטענה לחשש מפגיעה בצינים, היא בגדר הוצאת דיבת האוניברסיטה ו/או המרצה שבו/ה מדובר.

אלא שתגובה מעין זו, שבמקומות מתוקנים יותר נחשבת אלמנטרית, היא פנטזיה במקומותינו ואינה עומדת להתממש. האקדמיה בישראל מתנהלת ככלב שוטה, שננשך וחלה כבר לפני זמן רב וכעת הוא משרך את דרכו בחוסר אונים ואובדן דרך. עבור עוד זמן מה עד שיצנח וינפח את נשמתו. הפרופסורים הנמנים עם הדור האקדמי שהספיק לעבד רוב שנותיו, לחקור, ולהעמיד דורות של תלמידים, במוסדות השכלה גבוהה תומכי-מחקר ציבורי והררה רטררה של יצירה איוולתוואלית – יוח פרישתם הרר

אמטרצו
המחפכה הצינונית השנייה

הסתה, הדרה והטייה
אנטי-צינונית באוניברסיטאות

ד"ח מצב מאי 2010

הדור הבא של מרצים וחוקרים כבר עובד חלק לא מבוטל מתקופת פעילותו האקדמית הכוללת (עד כה) באקלים שונה, כבר מלמד כיתות-ענק, נשען על ניצול של מורים מן החוץ – מרצים כמוהם, אותו שכל, פחות מזל. דור זה ימשיך לחזות מבשרו את התנוונות האקדמיה. עוד יהיו פה ושם פרסי נובל והזוכים יספרו איך התמידו במחקריהם שנים, למרות שאיש לא ייחס להם חשיבות ולא זיהה את ההבטחה הגלומה בהם. הם יזהירו שסוג ההתעקשות הזה, החיפוש בחושך דווקא, לא מתחת לפנס, הוא נשמת אפה של אקדמיה ראויה לשמה. יהיו ביניהם גם מדענים שיזכירו שמדעי הטבע ללא תשתית אינטלקטואלית עמוקה של מדעי הרוח אין להם קיום. זה לא יועיל. הכלב ננשך, המחלה כבר פשטה בגופו, והוא ינשך אחרים ויגוע.

ובינתיים, ממשיכים המפריטים מבית ומחוץ להעמיד פנים שמדובר במערכת השכלה גבוהה שנמצאת בתהליך הבראה – הרי או-טו-טו מגיעים התקציבים שיבראו את המערכת, הרי פקידי האוצר הבחינו שהסוס המורעב עלול למות רגע לפני שיסתגל לחיות בלי לאכול, ושליחיהם המסורים בות"ת מיהרו להודיע שהתחרות כעת היא על צמצום היחס בין מספר הסטודנטים למרצים ופתיחת תקני מרצים.

הרי האקדמיה אולפה היטב להתנהל לפי כללי השוק, למדה לייצר "תפוקות מחקר", לשווק עצמה ללקוחותיה צמאי הציונים ותעודות הגמר (בהצטיינות כמובן, אלא מה?), לדגמן אתרי אינטרנט מרהיבים של מוסדותיה, אתרים מצוחצחים ועטורי סיסמאות ניצחון, איכות, הצטיינות, מצוינות, וכאן גרים בכיף הסטודנטים שבאו להעביר שלוש שנים בסבבה. אה כן, וכאן [האקדמיה מאוזנת פוליטית](#) ורשימות הקריאה בקורסים נבדקות על ידי נציגי המפלגות בוועדות הקלפי לוודא שכל מפלגה מיוצגת ברשימה הביבליוגרפית בהתאם למשקלה היחסי בכנסת. ולתפארת מדינת ישראל!

ולמרות הכל, בקיץ האחרון למדנו שגם כשנדמה שכל תקוה ורגש סולידריות דוכאו לחלוטין, המחאה עשויה להופיע ובעוצמה רבה. אם חברי הקהילה האקדמית ישכילו להבין כי לא בחינוך מחלקה מסוימת ל"אובייקטיביות אקדמית" מדובר כאן, אלא בדיכוי המחקר והיצירה האקדמיים החופשיים בישראל, דיכוי שעד מהרה יפגע בכל אחד ואחת מהם, אולי הם יתעשתו, יניחו בצד את נטיות לבם הפוליטיות ואת השיקולים האינטרסנטיים הצרים, וימחו בקול גדול. אולי הם יצאו סוף-סוף ממגדל השן ויצילו את האקדמיה, לא למען עצמם, למען החברה בישראל.

הכותבת היא מפעילי הפורום להגנת ההשכלה הציבורית

Like 83 likes. Sign Up to see what your friends like.

Tweet < 1

6 תגובות למאמר // תגיות: אוניברסיטאות בישראל, אוניברסיטת בן גוריון, אם תרצו, הפרטה, חופש המחשבה, מורים מן החוץ, ניאו ליברליזם